

Ks. ROBERT KACZOROWSKI
AKADEMIA MUZYCZNA
GDAŃSK

NAUCZANIE O MATCE BOŻEJ W XIX-WIECZNYCH KATECHIZMACH NA WARMII

WSTĘP. 1. PREZENTACJA KATECHIZMÓW. 2. PRZYMIOTY I DOGMATY
MARYJNE. 3. MODLITWY MARYJNE. 4. MARIOLOGIA WARMIŃSKICH
KATECHIZMÓW. ZAKOŃCZENIE.

WSTĘP

Celem każdego katechizmu, czyli książki – podręcznika, jest kształtowanie przekonań i postaw wiernych poprzez syntetyczne i całościowe przedstawienie prawd wiary, i norm chrześcijańskiej moralności zakorzenionych w Piśmie Świętym, Tradycji oraz nauczaniu Kościoła. Stąd też każdy katechizm ma charakter dogmatyczny – gdy naucza na temat wiary i sakramentów, moralny – gdy omawia dekalog oraz ascetyczny – gdy zwraca uwagę na codzienną modlitwę.

W pierwszych wiekach chrześcijaństwa podstawowe prawdy wiary i obowiązki życia chrześcijańskiego funkcjonowały w formie tzw. luźnych schematów katechizmowych, których uczono na pamięć. Pierwszą próbą całościowego ujęcia doktryny chrześcijańskiej podjął żyjący w latach 730-804 Alkuin (*Disputatio puerorum per interrogationes et responsiones*). Liczba wydawnictw katechizmowych wzrosła jednak dopiero w XVI wieku pod wpływem polemik z protestantami. Na ziemiach polskich rozpowszechnione były wówczas tłumaczenia katechizmów Roberta Bellarmina (*Summariusz nauki chrześcijańskiej*,

Kraków 1608 oraz *Dichiatarione più copiosa della dottrina cristiana*-e, Kraków 1775)¹.

Katechizmy, które winny charakteryzować się ortodoksyjnością i integralnością, do dzisiaj cieszą się powodzeniem i są niezastąpionym środkiem do poznawania własnej wiary. Przykładem jest choćby *Katechizm Kościoła Katolickiego* wydany z inicjatywy papieża Jana Pawła II.

W niniejszym artykule zostanie przedstawiony jeden z istotnych tematów katechizmowych związanych z osobą i dziełem Matki Bożej. Oglądowi poddane zostaną funkcjonujące w XIX wieku na Warmii katechizmy, które w istotnym stopniu kształtowały pobożność maryjną: stanowiły inspirację i były podstawą przepowiadania oraz nauczania o Matce Bożej. Następnie ukazane zostaną przymioty i prawdy dogmatyczne o Maryi, modlitwy maryjne i ich teologia. W końcowej części artykułu przedstawiona będzie mariologia zawarta w warmińskich katechizmach.

1. PREZENTACJA KATECHIZMÓW

Poniższe zestawienie ukazuje najbardziej rozpowszechnione katechizmy na Warmii w XIX wieku.

TYTUŁ KATECHIZMU	AUTOR	MIEJSCE PRZECHOWYWANIA	UWAGI
<i>Rzymsko-Katolicki Katechizm dla dzieci wtorego Ordynku. Do zażywania Szkół Kro- lewskich Kraiowich w Zachodnich Prusach y Warmii</i>		Biblioteka Wyższego Seminarium Duchow- nego w Olsztynie (BWSDO), sygn. W-731	katechizm dwujęzyczny: niemiecko – polski
<i>Katechizm Nauki Chrześcijańsko- katolickiej dla Szkół elementarnych Biskup- stwa Warmińskiego</i>	ks. Jan Henryk Achterfeldt	BWSDO, sygn. IV E-1656	
<i>Katechizm Wiary i Obyczajów Chrze- ściańsko-Katolickich. Przez X. Gotarda On-</i>	ks. Gotard Ontrup	BWSDO, sygn. W-730	przekład z języka nie- mieckiego

¹ Zob. E. Kasjaniuk, *Katechizm*, w: *Encyklopedia Katolicka KUL*, t. 8, Lublin 2000, s. 1038-1042.

<i>trupa, Proboszcza przy Kościele S. Jakoba w Goslarze w Języku Niemieckim ułożony. A teraz dla Dyecezyi Warmińskiej na język Polski przetłumaczony. Za pozwoleniem Zwierzchności duchowney. W Morągu, 1844. W drukarni i nakładem C.L. Rautenberga</i>			
<i>Katechizm Katolicki z zarysem historii religii dla szkół ludowych przez X. J. Deharba SJ ułożony. Nr 2. Za zezwoleniem wielbnego autora wedle najnowszego wydania potwierdzonego przez wszystkich Najprzewielebniejszych Księżów Arcybiskupów i Biskupów królestwa Bawarskiego na język polski przełożony. W Brunsbergu, 1862.</i>	ks. J. Deharb	BWSDO, sygn. W-728	
<i>Katechizm – Wykład z wiary katolickiej</i>		Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (AAWO), Archiwum Biskupie, sygn. H 262	

2. PRZYMIOTY I DOGMATY MARYJNE

Obowiązujące w XIX wieku na Warmii katechizmy przybliżały naukę Kościoła dotyczącą osoby Matki Bożej. Mimo tego, że większość wykładu mówiła o prawdach dogmatycznych, ks. Ontrup zwrócił także uwagę na pochodzenie Maryi: „P. Czego trzeba wiedzieć o iey rodzie i pochodzeniu? O. Że pochodziła ze krwi Królów Judyckich, Patryarchów i Proroków, i że się rodziła w łasce i świętości”.

Natomiast tylko w katechizmie ks. Deharba znajduje się pytanie dotyczące roli, jaką w dziele zbawienia odegrał św. Józef: „P. Miałże

Jezus Chrystus i Ojca? O. Jako człowiek nie miał żadnego Ojca, bo Józef, dziewiczy oblubieniec Maryi, był tylko Jego mniemanym Ojcem, albo raczej Opiekunem. Mniemano, że Jezus był Synem Józefa (Łk 3,23)”.

W kontekście prawd dogmatycznych o Matce Bożej precyzyjną odpowiedź na pytanie, „co Kościół katolicki w Maryi szczególnie uwielbia?”, daje katechizm ks. Onrupa: „Jey niepokalane poczęcie, święte narodzenie, macierzyństwo w panieństwie, posłuszeństwo doskonałe, głęboką pokorę, którey dała dowód w dzień oczyszczenia i ofiarowania Jezusa w kościele, na koniec chwalebne Wniebowzięcie”.

Ten sam autor zwraca jednocześnie uwagę na świętość Maryi. Na pytanie: „Dlaczego Kościół oddaie szczególne uszanowanie Najświętszej Pannie?”, odpowiada: „Bo Nayśw. Panna przewyższa w świętości wszystkie stworzenia i żadne iey dostojności równać się nie może”.

Katechizmy przybliżają naukę Kościoła dotyczącą Bożego macierzyństwa Maryi. Podręcznik „dla dzieci wtorego Ordynku”, uchodzący za najstarszy², podkreśla cudowne poczęcie Jezusa za sprawą Ducha Świętego: „P. Jakoż się stał Syn Boży Człowiekiem? O. Cudownym niepojętym sposobem. P. Ktoż jest Ociec iego, gdy się stał człowiekiem? O. Nikt. Matka iego poczęła go z Ducha Świętego”.

Katechizm ten zawiera także pytania dotyczące panieństwa Maryi oraz miejsca urodzenia Jezusa: „P. Ktoraż była Matka iego, gdy się stał człowiekiem? O. Święta Panna, imieniem Marya. P. Gdzież go porodziła? O. W Betlehemie, w Stayni”.

Krótko na temat macierzyństwa Matki Bożej pisał także ks. Achterfeldt³: „P. Narodziwszy się iako człowiek, iakąże miał matkę? O. Przenajświętszą Maryą Pannę”.

Natomiast katechizm ks. Deharba podkreślał czystość Matki Bożej: „P. Dlaczego nazywa się Marya Panna najczystsza? O. Dlatego, że zawsze pozostała Panną najczystsza, tak przed porodem, jak przy i po porodzeniu Syna Boskiego”.

² Por. J. Oblak, *Wykaz polskich druków na Warmii za lata 1800-1939*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (1957), s. 57.

³ W roku 1837 został on pozbawiony prawa nauczania teologii za hermezjanizm, a w roku 1843 – suspendowany. Od kar kościelnych zwolniono go cztery lata przed śmiercią. Zob. J. Wojtkowski, *Maryjność i mariologia Warmii XIX wieku*, w: *Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku*, red. B. Pylak, C. Krakowiak, Lublin 1988, s. 628.

W katechizmie ks. Ontrupa interesujące są rozważania dotyczące prawdy o niepokalanym poczęciu Najświętszej Maryi Panny, zapisane dziesięć lat przed oficjalnym ogłoszeniem jej jako dogmatu wiary: „P. Jak mamy, podług nauki Teologów, rozumieć o niepokalanym jej poczęciu? O. Że Najśw. Panna przez łaskę szczególną była poczęta bez najmniejszego zmyślenia grzechu pierwotnego, ponieważ przyzwoita jest Majestatowi Jezusa Chrystusa, aby Najśw. Matka Jego ani na jeden moment pod władzą szatana nie zostawała”.

Natomiast ks. Deharb, który swój katechizm przygotowywał już po ogłoszeniu dogmatu przez Kościół, tak wyjaśniał tę prawdę: „P. Któż jedynie z wszystkich ludzi tego grzechu nieodziedziczył? O. Sama Najświętsza Marya Panna, która za szczególną łaską, dla zasług Chrystusa Pana, od wszelkiej zmyślenia grzechu pierwotnego była wolną”.

W XIX wieku powszechnie przyjmowaną prawdą wiary było wniebowzięcie Matki Bożej, o której wspomina katechizm ks. Ontrupa: „P. Co rozumiesz przez Wniebowzięcie N.M.P.? O. Że Najśw. Panna została przjęta i uczczoną od swego Syna w niebie, i że jest wywyższona nad wszystkie chory anielskie”.

Ważne miejsce w publikowanych katechizmach zajęło także omówienie wydarzenia zwiastowania, jakie było udziałem Maryi. Dla ks. Deharba była to sposobność, aby pytać się o ludzką naturę Jezusa: „P. Z kogo przyjął Syn Boży Naturę ludzką? O. Z Maryi, Panny najczystszej, która się też dla tego Matką Boską nazywa, albo Bożą rodzicielką. (Święto Zwiastowania Najśw. Maryi Panny)”.

Natomiast katechizm ks. Ontrupa przywołuje jedynie opis ewangeliczny: „P. Kto oznaymił Maryi, że będzie Matką Syna Bożego? O. Archanioł Gabryel od Boga posłany do niej do miasta Nazaret. P. Jak nazywamy dzień, który tego jest pamiątką? O. Dniem Zwiastowania”.

Autor *Rzymsko-Katolickiego Katechizmu dla dzieci wtorego Ordynku* podkreśla inną ważną prawdę wiary związaną z pośrednictwem świętych, a wśród nich Matki Bożej, którzy w tekście są nazwani „przyjaciółmi Bożymi”: „P. Któż jest Marya? O. Matka Jezusa Chrystusa. P. A godzi się oprócz Boga, kogo uczcić i wzywać? O. Tak jest! Świętych w niebie, a zwłaszcza Maryą, najświętszą Pannę. P. Nie isticie to uczczenie i wzywanie przeciwne chwale Bożej? O. Nie! Tylko nie mamy Świętych, iako Bogów uczcić, jedno iako przyjaciół Bożych. P. A wolno, Maryą i inszych Świętych wzywać? O. Nie tak, iakby nam procz Boga pomoc mogli, jedno iako takich, co nam przyczyną swoją u Boga pomoc mogą”.

Wymowne jest zakończenie wykładu na temat Matki Bożej zawarte w katechizmie ks. Deharba, które wzywa do szczególnej pobożności i naśladowania cnót Maryi: „Zastosowanie. Czcij ze szczególnem i prawdziwie synowskiem przywiązaniem i nabożeństwem Przenajświętszą Pannę; wzywaj Jej pomocy w wszystkich utrapieniach i potrzebach, a staraj się Jej miłość, cierpliwość, czystość i inne wszystkie cnoty gorliwie naśladować”.

3. MODLITWY MARYJNE

XIX-wieczne katechizmy podkreślają także potrzebę modlitwy kierowanej do Boga przez pośrednictwo Matki Najświętszej. O różańcu i modlitwie różańcowej pisał tylko ks. Achterfeldt: „P. W ktorejże to modlitwie modlitwa Pańska i pozdrowienie Anielskie z tą prośbą szczególnie się znajduje? O. W modlitwie różańcowej. P. Jakże się modlitwa różańcowa odmawia? O. Odmawia się naprzód skład apostołski, potem modlitwa pańska, a potem dziesięć razy pozdrowienie Anielskie z prośbą do Maryi Panny. I tymże sposobem modlitwa Pańska z pozdrowieniem anielskim pięć razy się odmawia. I tę modlitwę modlitwą różańcową czyli różańcem nazywamy”.

Natomiast katechizm autorstwa ks. Deharba przybliży znaczenie popularnej modlitwy „Anioł Pański”: „P. Jaką modlitwę odmawiamy, kiedy rano, w południe, lub w wieczór na pacierze, czyli na Anioł Pański dzwonią? O. Odmawiamy Anioł Pański zwiastował Pannie itd. (Zob. modlitwy na stron. V.) P. Czemu odmawiamy tę modlitwę? O. 1) Dla podziękowania Bogu za wcielenie Syna Boskiego; 2) dla uwielbienia Przenajświętszej Matki Boskiej i dla polecenia się Jej opiece”.

W kontekście modlitw maryjnych najwięcej miejsca poświęcono wykładni najbardziej popularnej modlitwy – *Pozdrowienia anielskiego*, o której pisali autorzy aż czterech katechizmów. Według ks. Deharba jest to modlitwa „najpospolitsza u katolików”: „P. Jaka modlitwa jest po Ojcie-nasz najpospolitsza u katolików? O. Modlitwa na cześć Matki Boskiej, jaką Pozdrowieniem Anielskim czyli Zdrowaś Marya nazywamy. P. Czemu łączymy z Ojcie-nasz Pozdrowienie Anielskie? O. Aby Najświętsza Matka Boska naszą słabą modlitwę u Syna swego Boskiego swem wielowładnem wstawieniem się wspierała”.

Miejsce *Pozdrowienia anielskiego* podobnie widział autor *Katechizmu – Wykładu z wiary katolickiej*: „Gdy się modlimy pospolicie po skończonej Modlitwie Pańskiej odmawiamy Pozdrowienie Aniel-

skie, czyli Zdrowaś Maryi Pannie i oney o przyczynienie się za nami do Syna Boskiego prosimy: bo tę Modlitwę złożył do Najświętszey Panny dla uczczenia Jey i ziednania Jey przyczyny u Boga za nami Archanioł Gabryel, Ś Elżbieta i Kościół. Ta modlitwa nazywa się Pozdrowienie Anielskie, bo Anioł Gabryiel, gdy zwiastował Maryi Pannie, że miała zostać Matką Boską, rzekł: Zdrowaś Maryja łaski pełna, Pan z Tobą”.

Tytułem wprowadzenia autor *Rzymsko-Katolickiego Katechyzmu dla dzieci wtorego Ordynku* zapytywał: „P. Pozdrowienie Anielskie iakaż to modlitwa? O. Jest to modlitwa, którą Maryą, najświętszą Pannę czcimy y wzywamy”.

Podobnie ks. Achterfeldt w swym katechizmie zawarł dwa pytania wprowadzające: „P. Co rozumiemy przez pozdrowienie Anielskie? O. Pozdrowienie, ktorem Anioł Gabryel i Elżbieta świętą Maryą Pannę pozdrowili. P. Do kogo zatem ściąga to pozdrowienie? O. Do przynajświętszey Maryi Panny”.

Kolejnym krokiem w wykładzie *Pozdrowienia anielskiego* był zestaw pytań i odpowiedzi dotyczący budowy tej modlitwy. Autor *Katechyzmu dla dzieci wtorego Ordynku* wyróżniał trzy części („P. Zwielu części złożone pozdrowienie Anielskie?, O. Z trzech części”), zaś ks. Deharb – dwie części modlitwy maryjnej („P. Z ilu części składa się Pozdrowienie Anielskie?, O. Z dwóch części, z modlitwy uwielbiającej i modlitwy proszącej”). Podobną budowę zauważyć można w katechizmie autorstwa ks. Achterfeldta.

Według autora *Katechyzmu dla dzieci wtorego Ordynku* pierwsza część modlitwy („Zdrowaś Marya, łaski pełna, Pan z tobą”) przywodzi na myśl scenę zwiastowania: „P. Od kogośmy się nauczyl, Maryą tym pozdrowieniem uczcić? O. Od Archanioła Gabryela, który tak pozdrowił Maryą, donoszący iey tę nowinę, że miała Syna Bożego począć”.

Natomiast drugą część *Zdrowaś Maryjo* tworzy scena nawiedzenia Maryi przez św. Elżbietę: „P. Jakże brzmi wtora część? O. Błogosławionaś ty między niewiastami, y błogosławion owoc żywota twego Jezus. P. Ktoż tę część złożył? O. Elżbieta, matka Janowa, z natchnienia Ducha Świętego, gdy ią Marya nawiedziła”.

Ciekawą interpretację pierwszego słowa modlitwy – „Zdrowaś”, zawiera *Katechizm – Wykład z wiary katolickiej*: „Zdrowaś to słowo nie tylko jest prostym pozdrowieniem, ale i jeszcze życzeniem radości: to oświadczyń, radość z owego wesela, które miała Najśw. Panna w momencie wcielenia się w Boga Zbawicielu moim. Maryja ufnie to pokazuje, którą Bóg od wieków przejrzał, aby się w czasie przyłożyła

do tajemnicy wcielenia Syna Bożego i była Matką Jego. To przeznaczenie Panią i Gwiazdą, jest prawdziwie Panią, bo Królową Niebios, Aniołów, Patryarchów, Proroków, Apostołów, Wyznawców, Męczenników, Panien i wszystkich świętych. Jako śpiewała Kościół jest Gwiazdą, bo nam przyświeca promieniami światłości i łaski, które bierze od Syna swego, przyświeca, abyśmy na morzu świata tego nie zatonęli, mówi św. Bernard”.

W tym kontekście w katechizmie ks. Achterfeldta bardzo prosto brzmi jedyne pytanie dotyczące tego, w jakich słowach wyraża się pozdrowienie skierowane do Matki Bożej. Autor przytacza po prostu pierwszą część modlitwy: „Zdrowaś Marya, łaski pełna, Pan z tobą, błogosławionaś ty między niewiastami i błogosławion owoc żywota twoiego Jezus”.

Natomiast w katechizmie ks. Deharba obydwie sceny – zwiastowania i nawiedzenia, tworzą jedną część modlitwy uwielbiającej: „P. Z czego składa się modlitwa uwielbiająca? O. 1) Ze słów Gabryela Archanioła: «Zdrowaś (Marya), łaski pełna, Pan z Tobą, błogosławionaś Ty między niewiastami», i 2) ze słów ś. Elżbiety: «błogosławion owoc żywota Twego», do których jeszcze imię «Jezus» dodajemy. P. Kiedy wyrzekł Gabryel Archanioł owe słowa? O. Kiedy Najświętszej Pannie Maryi zwiastował, że miała się stać Matką Syna Bożego. Łuk. 1, 28. P. A kiedy wyrzekła Elżbieta podane słowa? O. Kiedy Marya przez góry przeszedłszy odwiedzała ciotkę swoją Elżbietę. Łuk. 1, 42”.

Ks. Deharb nie zatrzymuje się jednak na prostym wyodrębnieniu części modlitwy, lecz kreśli refleksję teologiczną, w której wyjaśnia sens takich sformułowań dotyczących Maryi, jak „pełna łaski”, „Pan z Tobą”, „błogosławiona między niewiastami” czy „błogosławiony owoc żywota Twojego”. Jego rozważania dopełnia *Katechizm – Wykład z wiary katolickiej*. Ks. Deharb zapytuje: „P. Czemu modlimy się do Maryi słowy: «łaski pełna»? O. 1) Ponieważ Marya już przed swoim narodzeniem w łaski opływała, 2) co raz bardziej w łaskach rosla, i 3) dawcę wszystkich łask porodziła”.

Natomiast *Katechizm – Wykład z wiary katolickiej*, przywołując nauczanie Soboru Trydenckiego, tak tłumaczy słowa „łaski pełna”: „Łaski pełna, bo w żywocie ś. Anny Matki swojej od pierwszego momentu poczęcia swego zachowana jest od zmazy pierwotnego grzechu, przy narodzeniu Jej także ją Pan Bóg wyłączył i owszem w całym życiu swoim ani cień grzechu nigdy nie skażył czystości Duszy jej ani też nie zaćmił jasności świątobliwości Jej, jako uczy Zgromadzenie Trydenckie”.

Kolejną prawdę – „Pan z Tobą”, ks. Deharb przedstawia następująco: „P. Czemu mówimy: «Pan z Tobą»? O. Ponieważ Bóg szczególniejszym sposobem zawsze jest z Panną Najświętszą, dla czego słusznie się nazywa wybraną córką Ojca Niebieskiego, prawdziwą Matką Syna Bożego, i Najczystsza Oblubienicą Ducha Świętego”.

W podobnym tonie prawdę tę interpretuje *Katechizm – Wykład z wiary katolickiej*: „Pan z Tobą: bo jest Córką Boga Ojca – moc najwyższego ogarnie cię, Matko Syna Bożego, słowo stało się Ciałem, a Oblubienicą Ducha św. zstąpi na Cię. Jakaż Ona była szczególniejszym sposobem Bogu poświęcona i z nim zjednoczona”.

Katechizm Katolicki z zarysem historii religii proponuje kolejną parę pytań: „P. Co znaczy to uwielbienie: «błogosławionaś Ty między niewiastami»? O. Że Marya jest najbardziej uszczęśliwiona z wszystkich niewiast, 1) albowiem przed wszystkimi innymi wybraną była na panięńską Matkę Syna Boskiego, i 2) albowiem pierwsza niewiasta przekleństwo, Marya zaś zbawienie całemu światu przyniosła. P. Czemu dodajemy jeszcze słowa: «i błogosławion owoc żywota Twojego, Jezus»? O. Chcąc oznaczyć, jak nierozdzielna jest cześć Maryi od czci Chrystusa Pana, i jak Matkę dla Syna uwielbiamy”.

Wykład słów: „Błogosławionaś ty między niewiastami i błogosławion owoc żywota twego Jezus” katechizm „z wiary katolickiej” tłumaczy następująco: „Błogosławionaś ty między niewiastami i błogosławion owoc żywota twego: Jezus. Są to słowa, któremi Elżbieta Mata Jana Chrzciciela przywitała Maryję, gdy ją nawiedziła i która z natchnienia Ducha św. uznała Ją za Matkę Pana swojego, bo ze wszystkich niewiast jedna tylko Panna Najświętsza miała ten przywilej, że razem jest Św. Matką Boską i Panną bez naruszenia wstydu Panieńskiego brzemienią się stała ona bez utraty Panieństwa i bez boleści porodziła. Syn Jej jest Bóg, ona Matką Boską, przepełnioną się stała, aby Ją wszystkie narody знаły błogosławioną. Ażebyśmy zaś wiedzieli co to jest za ten błogosławiony owoc żywota Pańskiego, więc Kościół św. do słów Elżbiety przydał słowo: Maryja. tu mamy sobie na pamięć przywozić dobroczynność Boską, z której łaskawie raczył dla nas i dla naszego zbawienia stać się człowiekiem i narodzić się z Panny Maryi. Tu wierzymy, że Pan Jezus ciało ludzkie przyjął na się w żywocie Panny Maryi za sprawą Ducha św. to ciało, które na krzyżu wisiało, to Krew ze krwi Maryi, która na górze Kalwaryi przełana jest za grzechy nasze”.

W *Katechizmie dla dzieci wtorego Ordynku* ostatnia, trzecia część modlitwy, którą „wynalazł Kościół Katolicki”, zawarta jest w słowach: „Święta Marya, Matko Boża, modl się za nami grzesz-

mi, teraz y w godzinę śmierci naszej. Amen”. Natomiast katechizm ks. Deharba wyróżniał tzw. modlitwę proszącą: „P. Z czego składa się modlitwa prosząca? O. Ze słów od kościoła przydanych: «Święta Marya, matko Boża! módl się za nami grzesznymi, teraz i w godzinę śmierci naszej. Amen». P. Na co przydał kościół te słowa? O. Na to, abyśmy Najświętszą Maryą Pannę w wszystkich naszych potrzebach o pomoc, a osobliwie o szczęśliwą godzinę śmierci często wzywali”.

Podobna interpretacja drugiej części modlitwy znajduje się w katechizmie ks. Achterfeldta: „P. Co za prośbę do tegoż pozdrowienia załączamy? O. «Święta Marya, Matko Boża! módl się za nami grzesznymi teraz i w godzinę śmierci naszej. Amen!» P. Cóż w tych słowach od Maryi sobie wypraszamy? O. Aby zawsze, a osobliwie w godzinę śmierci naszej, za nami Boga prosić raczyła, by nam nayłaskawszą pomocą swoją dopomagał”.

Natomiast *Katechizm – Wykład z wiary katolickiej* – jedyny, który nie posługiwał się metodą pytań i odpowiedzi, zawiera takie tłumaczenie: „«S. Maryja Matka Boża», temi słowy pokazuje Kościół św. wielką świętobliwość Maryi z wysoką dobroczynnością Macierzyństwa Boskiego połączoną. «Módl się za nami» – to znaczy, że my jako grzesznicy potrzebujemy Orędowniczki, która by wszystko wyjednać mogła u tego, który się raczył z niej narodzić, dla tegoż nazywa Ją Kościół ucieczką grzesznych. A że Ją za Matkę Boską mamy, więc pewni jesteśmy, iż Jej prośba wiele może u Boga Jej Syna, ponieważ zaś szczycić się nam dozwolono, że Jezus Chrystus jest Bratem naszym, więc Maryję mamy za Matkę naszą i w niej ufamy: że jako Królowa łatwo da się przywieść do przyczynienia się za nami. Wtedy ufności zostając prosimy Ją o wstawienie się za nami, które zawsze wiele waży jako Salomon powiedział o Swojej Matce: proś Matko moja. «Teraz i w godzinę śmierci naszej. Amen» – łaska jest nam potrzebna każdego czasu ku zwyciężeniu nieprzyjaciół, ale osobliwie przy śmierci, bo wtedy usiłowania czartowskie na zgubę naszą są gwałtowniejsze, a upadek nasz niebezpieczniejszy, to bowiem jest godzina owa, do której losy nasze na całą wieczność zawisły. «Amen» znaczy wolę naszą i chęć, aby ta modlitwa nasza była wysłuchana”.

4. MARIOLOGIA WARMIŃSKICH KATECHIZMÓW

Przedstawione nauczanie katechizmowe, które funkcjonowało na Warmii w XIX wieku, pozwala sformułować wnioski dotyczące ówczesnej mariologii. Zagadnienia, jakie w kontekście Matki Bożej były wówczas podejmowane, ukazuje poniższe zestawienie.

katechizm mariologia	<i>Rzymsko – Katolicki Katechizm</i>	Katechizm ks. Achterfeldta	Katechizm ks. Ontrupa	Katechizm ks. Deharba	<i>Kate- chizm – Wykład z wiary katolic- kiej</i>
Poczęcie z Ducha Świętego	+				+
Betlejem jako miejsce naro- dzin Jezusa	+				
Wykład poz- drowienia anielskiego	+	+		+	+
Maryja jako Panna naj- świętsza	+	+	+	+	
Maryja jako Panna naj- czystsza				+	
Maryja jako Matka Jezusa Chrystusa, Matka Boska	+	+		+	+
Maryja jako błogosławio- na między niewiastami				+	
Cześć dla Maryi	+			+	
Scena Zwia- stowania	+		+	+	+
Scena Nawie- dzenia	+			+	+
Modlitwa różańcowa		+			
Niepokalane Poczęcie			+	+	+
Narodzenie NMP			+		
Boże macie- rzyństwo Maryi			+		+
Maryja jako pełna łaski				+	+
Wniebowzię-			+		

cie NMP					
Oczyszczenie NMP			+		
Ofiarowanie Jezusa w świątyni			+		
Pochodzenie Maryi			+		
Maryja jako Oblubienica Ducha Świętego				+	+
Św. Józef jako dziewi- czy oblubie- niec Maryi				+	
Nierozdzielna cześć Maryi i Chrystusa				+	
Prośby kie- rowane do Maryi				+	+
Modlitwa „Anioł Pań- ski”				+	
Maryja jako Królowa Nieba					+
Maryja jako ucieczka grzesznych					+

XIX-wieczne katechizmy przede wszystkim zwracały uwagę na podstawowe prawdy wiary dotyczące Matki Bożej. Większość z nich czyniła to w kontekście wykładu dotyczącego pozdrowienia anielskiego. Także forma pytań i odpowiedzi niewątpliwie ułatwiała przyswajanie i rozumienie przekazywanych treści i prawd o Matce Bożej.

W *Rzymsko-Katolickim Katechyzmie* autor poucza o Jezusie poczętym z Ducha Świętego i o Betlejem jako miejscu Jego narodzenia. Maryja – Panna najświętsza jest Matką Boga, dlatego należy się Jej cześć. Wspomniano także o scenach zwiastowania i nawiedzenia.

Z kolei katechizm ks. Achterfeldta ukazuje Maryję jako Pannę najświętszą i Matkę samego Boga oraz zachęca do modlitwy różańcowej.

Katechizm ks. Ontrupa w szerokim kontekście przedstawia Maryję. Wspomina o Jej pochodzeniu, niepokalanym poczęciu i narodzinach. Po urodzeniu Jezusa autor pisze o oczyszczeniu Matki Bożej i ofiarowaniu Dziecięcia w świątyni. Po zakończeniu swej ziemskiej wędrówki Maryja – Panna najświętsza, została wzięta do nieba.

Najbardziej rozbudowana mariologia znajduje się w katechizmie autorstwa ks. Deharba. Maryja jest tu ukazana jako Panna najświętsza, najczystsza, pełna łaski i błogosławiona między niewiastami. Autor uzasadnia również Jej niepokalane poczęcie. Maryja jako Pośredniczka – z jednej strony – odbiera cześć od ludzi, zaś z drugiej – kieruje prośby do swego Syna Jezusa. Tylko ks. Deharb pisze o Maryi jako Oblubienicy Ducha Świętego i wskazuje na św. Józefa jako Jej dziewiczego opiekuna. Mariologia katechizmu zbudowana jest w oparciu o zasługi Chrystusa i – co z tego wynika – o nierozdzielłą cześć dla Matki i Jej Syna.

Katechizm – Wykład z wiary katolickiej jest jedynym podręcznikiem, w którym nie występuje forma pytań i odpowiedzi. W oparciu o tekst pozdrowienia anielskiego nieznany autor ukazuje rolę Maryi i Jej miejsce w Kościele. Powołuje się przy tym – jak np. przy omawianiu niepokalanego poczęcia – na naukę Soboru Trydenckiego. Autor ukazuje i omawia sceny zwiastowania i nawiedzenia oraz przedstawia Maryję jako Matkę Syna Bożego. Jest Ona pełna łaski i oblubienicą Ducha Świętego. Człowiek ma więc kierować do Niej, która jest Królową Nieba i ucieczką grzeszników, swoje prośby.

ZAKOŃCZENIE

Funkcjonujące w XIX wieku na Warmii katechizmy niewątpliwie w istotny sposób przyczyniły się do wzrostu kultu maryjnego, dodatkowo utwierdzonego objawieniami Matki Bożej w Gietrzwałdzie w 1877 roku (od 27 czerwca do 16 września).

Prezentowane w katechizmach ujęcie kultu do Bożej Rodzicielki – z jednej strony – nic nie straciło ze swej aktualności, zaś z drugiej – szczególnie po wydaniu adhortacji papieża Pawła VI *Marialis cultus* – jesteśmy świadkami autentycznej odnowy kultu maryjnego, która może dokonać się tylko z uwzględnieniem bogactwa wiary minionych pokoleń.

SOMMARIO

L'INSEGNAMENTO SU MARIA NEI CATECHISMI DEL XIX SECOLO IN WARMIA

L'articolo presenta i cinque catechismi più diffusi, che nel secolo XIX formarono il culto mariano nella Varmia. Erano usati sia dai predicatori, sia dagli studenti durante l'insegnamento della religione. La loro funzione principale era l'esame delle verità fondamentali riguardanti la Madre di Dio. La maggioranza di loro lo faceva nel contesto del trattato sul saluto dell'angelo. La formula usata domanda – risposta senza dubbio facilitava la comprensione e l'assimilazione dei contenuti e delle verità sulla Madre di Dio.